

Att bevara eller återskapa?

Restaureringsprinciper i historisk belysning

Prof. emeritus Ola Wetterberg

Hur ska vi ta hand om våra historiska byggnader? Ska vi försöka återskapa dem så som de en gång såg ut – innan tidens tand, krig, bränder eller slitage satte sina spår? Eller bör vi låta dessa spår vara kvar, som en del av byggnadens historia och identitet? Denna fråga är långt ifrån ny. Den har varit föremål för diskussion i över 150 år, och svaret har varierat kraftigt över tid och mellan olika länder, traditioner och professioner.

Under 1800-talet formulerades två synsätt som kommit att präglade hela det moderna tänkandet kring restaurering. På den ena sidan stod den franske arkitekten **Eugène Viollet-le-Duc**, en centralgestalt i den då växande restaureringsrörelsen i Frankrike. På den andra sidan stod den brittiske författaren och konstkritikern **John Ruskin**, en av romantikens viktigaste röster i försvar för det gamla och slitna.

Viollet-le-Duc förespråkade en form av restaurering som inte bara gick ut på att reparera, utan att aktivt **återskapa** en byggnads tänkta ursprungliga skick. Det spelade ingen avgörande roll om byggnaden faktiskt hade sett ut så någon gång i historien – det viktiga var att restaureringen följde byggnadens “ursprungliga anda”. För honom var restaurering något mer än bevarande; det var ett **slutförande**. Den gotiska katedralen, exempelvis, kunde genom modern teknik och stilistisk tolkning återges en mer konsekvent och storslagen form än den någonsin haft tidigare. Restauratören blev därmed inte bara vårdare utan också medskapare.

Skara Domkyrka före och efter restaureringen på 1880-talet. Skara domkyrka är ett tydligt exempel på Helgo Zettervalls stilrestaureringar. På 1880-talet gav han kyrkan ett enhetligt gotiskt uttryck genom omfattande omgestaltningar. Resultatet speglade dåtidens ideal om stilrenhet, men innebar också att många äldre spår och byggnadsdetaljer försvann. Foto: Gustaf Victor Hofling, 1860-71, Västergötlands museum samt Johan Johansson, 1922, Kville Hembygdsarkiv.

Basilikan Sainte-Madeleine i Vézelay före och efter restaureringen 1840–1861. Med varsam hand förenade Eugène Viollet-le-Duc byggnadens ursprungliga delar med sina arkitektoniska ideal. Vid ett besök lät sig John Ruskin, annars en skarp kritiker av restaureringar, överraskas av arbetets skönhet och uttryckte sin beundran. Ruskins positiva omdöme är dokumenterat av hans vän och biograf William Gershom Collingwood (Ruskin Relics, 1903). Fasadritning: Eugène Viollet-le-Duc. Foto: Dietrich Krieger.

John Ruskin hade en helt annan syn. Han menade att varje tidsspår, varje skada, varje lagning var ett uttryck för tidens gång och därför en del av byggnadens **autenticitet**. I sin bok *The Seven Lamps of Architecture* kallade han restaurering för “den mest totala förstörelse en byggnad kan råka ut för”. För Ruskin var det viktigaste inte att en byggnad såg perfekt ut, utan att den **bar vittnesmål om sitt liv**. En restaurering som innebar att man bytte ut material, lade till dekorationer eller “rättade till” historiska avvikelser var enligt honom ett svek mot byggnadens sanning.

Dessa två positioner har påverkat restaureringstänkandet långt in i vår egen tid. Där Viollet-le-Duc såg ett **ideal att eftersträva**, såg Ruskin ett **dokument att bevara**. Den ene ville föra byggnaden tillbaka till en tänkt höjdpunkt, den andre ville låta den vara ett ärligt avtryck av sin långa och brokiga historia.

Även i Sverige har denna diskussion fått konkreta uttryck. Ett tydligt exempel är restaureringen av **Uppsala domkyrka** under slutet av 1800-talet, ledd av arkitekten **Helgo Zettervall**. Inspirerad av Viollet-le-Ducs idéer ville Zettervall ge domkyrkan en stilren och enhetlig gotisk prägel. De tidigare barocktornen från 1700-talet revs och ersattes med höga nygotiska spiror, och flera andra delar av byggnaden omgestaltades för att skapa en konsekvent stilbild. Resultatet blev dramatiskt och imponerande – men också omstritt. Redan samtiden kritiserade Zettervall för att han snarare byggde om än restaurerade. I stället för att bevara byggnadens historiska lager, ansåg många, hade han **suddat ut historien till förmån för en konstnärlig vision**.

***Nytt kök i gammal byggnad.** När vi till exempel installerar ett nytt kök i en äldre byggnad och utformar det i en stil som harmonierar med husets ursprung, följer vi i viss mån samma tanke som Viollet-le-Duc förespråkade på 1800-talet. Dagens byggnadsvårdsetetik innebär ofta att nya tillskott utformas med respekt för den gamla miljön och genom att leva sig in i den ursprungliga byggarens idévärld. Kök i sekelskiftesstil i produktmässan på Slöjd & Byggnadsvård på Nääs. Foto: Marie Odenbring Widmark, VGR.*

Under 1900-talet började synen på restaurering förändras. Internationella riktlinjer, som **Venedigchartern** från 1964, betonade vikten av att bevara byggnaders autenticitet, inklusive alla de förändringar och tillägg som skett genom tiderna. Det handlade inte längre om att återställa ett förlorat ideal, utan om att **respektera det komplexa historiska förloppet**.

I dag ses byggnader inte enbart som objekt att bevara i sin materiella form, utan som **levande miljöer** med betydelse för de människor som använder dem. Moderna restaureringsprinciper lyfter fram värdet av platsens bruk och symbolik. Det handlar inte bara om att en byggnad är gammal eller vacker – utan om **vilka berättelser och betydelser** den bär för olika grupper i samhället. En före detta fabrik, en 70-talskyrka eller en rivningshotad förortsskola kan alla vara viktiga kulturmiljöer, beroende på vilka som tillfrågas.

Trä och tradition. I Norden har trä varit ett av våra viktigaste byggnadsmaterial. Men trä åldras och behöver ibland bytas ut. Därför handlar restaurering inte bara om att bevara gammalt material – utan också om att föra vidare hantverkskunskap och byggnadstradition. När experter från hela världen samlades vid Nara-konferensen 1994 – efter förberedelser där även nordiska forskare medverkade – lyftes just detta synsätt fram: i många kulturer, inte minst i Asien, anses hantverkets kontinuitet viktigare än att bevara varje enskild träbit. Att vårda en träbyggnad är att hålla både huset och kunskapen levande. Foto: Byte av timmer i Åsle tå, Ulf Larsson, VGR.

Dagens restaureringsprinciper bygger därför ofta på **värdebaserad förvaltning**. Innan man vidtar några åtgärder försöker man identifiera vilka värden platsen har – historiska, estetiska, sociala eller symboliska – och anpassar åtgärderna därefter. Det gör att restaurering inte längre är ett neutralt hantverk, utan en **medveten och ofta dialogbaserad process**. Samtidigt finns några gemensamma grundprinciper kvar från tidigare sekel. En restaurering bör alltid ske med **försiktighet**, och bara när det verkligen behövs. Ingrepp bör vara **reversibla**, så att framtida generationer kan ompröva våra beslut. Och allt arbete ska **dokumenteras** noggrant, så att både ändringar och motiven bakom dem kan förstås i efterhand.

I slutändan handlar restaurering alltid om **respekt** – för det förflutna, för nuet och för framtiden. Att bevara, återskapa eller anpassa är aldrig enkla val. Men i varje beslut finns en vilja att föra vidare det som är värdefullt, och att låta historien fortsätta tala i våra livsmiljöer.